

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 58.082.089 Західноукраїнського
національного університету
46009 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11

ВІДГУК
офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Міловської Надії Василівни
на дисертаційну роботу Білецької Юлії Юріївни
на тему «Договір страхування цивільно-правової відповідальності»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за
спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Важливість наукової розробки питань договірних відносин страхування цивільно-правової відповідальності обумовлена потребою в удосконаленні механізму правового регулювання відповідних відносин в контексті рекодифікації цивільного законодавства України, його адаптації до права ЄС, врахування європейських стандартів у сфері надання страхових послуг, що є важливим для подальшого розвитку цього виду страхування та економічного розвитку країни загалом.

Страхування цивільно-правової відповідальності є ефективною системою захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб. Це обумовлено тим, що на сьогодні об'єктивно існує безліч ризиків, пов'язаних з можливістю заподіяння шкоди життю, здоров'ю чи майну фізичних або юридичних осіб під час здійснення різноманітних видів діяльності. Саме тому в сучасному суспільстві договір страхування цивільно-правової відповідальності як регулятор відповідних правовідносин відіграє значну роль, оскільки дозволяє з найменшими витратами компенсувати заподіяну шкоду.

Незважаючи на оновлення законодавства України у сфері регулювання страхових відносин, орієнтованого на право Європейського Союзу, доводиться констатувати відсутність необхідної узгодженості між нормативними актами

законодавства загальної дії та спеціального законодавства, що створює передумови для зловживань з боку учасників страхових правовідносин. Належної уваги потребують й питання забезпечення виконання зобов'язань зі страхування цивільно-правової відповідальності, страхування ризиків, пов'язаних із розвитком технологій, чіткого законодавчого визначення меж відповідальності держави і страховиків за відшкодування завданих збитків, зокрема у сфері воєнних ризиків, що є актуальним сьогодні в умовах дії воєнного стану в Україні, впровадження нових видів страхових продуктів, здатних забезпечити належний захист прав та інтересів учасників цивільного обороту. Аналіз судової практики також свідчить про непоодинокі випадки неоднакового застосування законодавчих приписів під час перегляду справ, пов'язаних зі сферою надання страхових послуг.

У національній доктрині приватного права, не зважаючи на наявні дослідження договірних страхових відносин, низка важливих питань у сфері страхування загалом і страхування цивільно-правової відповідальності зокрема, залишається відкритою, вирішення яких є важливим в контексті повоєнного відновлення України, адаптації законодавства України до права ЄС, врахування європейських стандартів у сфері надання страхових послуг, належного захисту прав споживачів страхових послуг та загалом розвитку цього виду страхування. Тому можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Ю. Ю. Білецької є необхідним та своєчасним, а сама робота відіграє значну роль у розвитку сучасної науки цивільного права та має важливе практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання.

Усі структурні елементи дисертації Ю. Ю. Білецької та її основні положення є взаємоузгодженими, вони об'єднані в єдиній логічній і науково-виваженій концепції. Структура роботи видається теоретично обґрунтованою, відповідає поставленим завданням, об'єкту та предмету дослідження. За предметом дослідження обрана тема цілком відповідає проблематиці

дисертаційних досліджень за спеціальністю 081 «Право» (08 Право). Аналіз дисертаційного дослідження дає підставу стверджувати, що мета, яку поставила перед собою здобувачка – формування нових теоретичних положень договору страхування цивільно-правової відповідальності, а також вироблення науково обґрунтованих висновків та пропозицій, спрямованих на розвиток цивілістичної доктрини, удосконалення національного законодавства з урахуванням європейського досвіду – загалом досягнута. Поставлені завдання виконано повністю.

Тематика дисертаційного дослідження узгоджується із цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, визначеними Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019.

Оволодіння методологією наукової діяльності.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження свідчить про наявність у дисертантки ґрунтовних навичок застосування методології наукової діяльності. Ю. Ю. Білецькою вміло використано загальні та спеціальні методи наукового пізнання, що дало змогу забезпечити всебічний аналіз основних характеристик договору страхування цивільно-правової відповідальності. Застосування дисертанткою діалектичного методу дозволило розкрити поняття та сутність страхування цивільно-правової відповідальності, сформулювати поняття та основні особливості договору страхування цивільно-правової відповідальності. Дисертанткою вміло використано історичний, порівняльно-правовий та формально-логічні методи дослідження. Використання структурно-функціонального методу дозволило здійснити характеристику функцій страхування, визначити основні види договору страхування цивільно-правової відповідальності, а також особливості правового статусу його сторін. За допомогою прогностичного методу було розроблено ряд пропозицій для удосконалення цивільного законодавства у процесі його оновлення із метою удосконалення механізму правового регулювання договірних відносин страхування цивільно-правової

відповідальності.

У цілому можна стверджувати, що здобувачка повною мірою оволоділа методологією наукової діяльності.

Ступінь новизни представлених теоретичних результатів проведеного дослідження та їх наукової обґрунтованості.

Серед наукових праць із тематики договірного права, що виконані в Україні за останні роки, дисертаційна робота Ю.Ю. Білецької, по суті, є одним із перших у науці цивільного права комплексним дослідженням правової природи договору страхування цивільно-правової відповідальності через призму оновленого законодавства України у сфері страхування.

Проведений аналіз тексту дисертації, опублікованих наукових праць за темою дисертації свідчить, що результати дисертаційного дослідження Ю. Ю. Білецької мають необхідний рівень наукової новизни і є достовірними. Сформульовані висновки, узагальнення та пропозиції відповідають зазначеним рівням наукової новизни.

Зокрема, дисертанткою аргументовано необхідність усунення термінологічної неузгодженості у сфері страхування шляхом уніфікації поняття «страхування цивільно-правової відповідальності» у всіх нормативно-правових актах України шляхом внесення відповідних змін до Цивільного кодексу України, Закону України «Про страхування» та інших спеціальних законів (с. 18, 75 дисертації), що безумовно сприятиме правовій визначеності нормативних положень, однозначності їх розуміння та сталості судової практики у сфері страхування цивільно-правової відповідальності.

Дисертанткою надано авторське визначення поняття договору страхування цивільно-правової відповідальності, під яким запропоновано розуміти домовленість між страховиком і страхувальником, за якою страховик зобов'язується за плату у разі настання визначеного страхового випадку, що спричинив заподіяння шкоди третім особам, здійснити страхову виплату на користь потерпілих у межах визначеної страхової суми, а страхувальник – своєчасно вносити страхові платежі та дотримуватись умов

договору (с. 18, 151-152 дисертації).

Надзвичайно актуальним в контексті розвитку сучасних технологій є авторське бачення доцільності впровадження страхування цивільно-правової відповідальності у сфері штучного інтелекту, шляхом запровадження обов'язкового страхування відповідальності розробників і постачальників високоризикових систем штучного інтелекту, що враховує специфіку технологій, ризики та особливості сфер їх застосування (с. 18-19, 153-154, 208 дисертації).

Вперше дисертанткою в умовах євроінтеграційних процесів в Україні та доцільності врахування позитивного європейського досвіду у сфері надання страхових послуг обґрунтовано необхідність встановлення чітких технічних критеріїв для визначення поняття «транспортні засоби» з урахуванням положень Директиви (ЄС) 2021/2118 (с. 19, 203-204 дисертації). Адже відсутність таких критеріїв у чинному законодавстві дозволяє виключити деякі транспортні засоби з переліку об'єктів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, а автоматичне зарахування частини таких засобів до категорії «інших механічних транспортних засобів» призводить до правової невизначеності щодо обов'язку їх страхування. Крім цього, слушно висловлено пропозицію про доцільність уніфікації підходів до перевірки страхування транспортних засобів, у тому числі зареєстрованих за межами держав-членів ЄС, що є важливим для забезпечення прав споживачів з урахуванням правових стандартів і практик ЄС (с. 20 дисертації).

Дисертанткою удосконалено класифікацію видів договорів страхування цивільно-правової відповідальності за різними критеріями, зокрема: 1) за характером обов'язковості укладення договору: обов'язкове страхування, добровільне страхування; 2) за ознакою шкідливих наслідків, на випадок настання яких укладається договір: шкода особі (її життю та здоров'ю), шкода майну третіх осіб, шкода навколишньому середовищу; 3) за видами відповідальності, страхування якої передбачено договором:

відповідальність, пов'язана із здійсненням професійної діяльності, відповідальність власників об'єктів підвищеної небезпеки або діяльності з підвищеним ризиком; 4) за обсягом страхового покриття (захисту): універсальне, спеціальне (с. 19-20, 152-153, 208 дисертації).

Варто підтримати думку дисертантки щодо доцільності впровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, як превентивного механізму захисту прав клієнтів і третіх осіб з огляду на ризики, які виникають у разі заподіяння шкоди, спричиненої помилками при використанні у професійній діяльності сучасних технологій (зокрема штучного інтелекту) (с. 20, 154 дисертації).

Заслуговує підтримки також позиція щодо необхідності переорієнтації договірного регулювання страхування цивільно-правової відповідальності в умовах воєнного стану на включення воєнних ризиків до об'єктів страхування, підвищення адаптивності договорів страхування до форс-мажорних обставин та забезпечення належного захисту прав споживачів страхових послуг (с. 20, 59 дисертації).

Абсолютна більшість положень наукової новизни заслуговують на підтримку, достатньо аргументованими є низка інших наукових тез та висновків дослідження, викликають інтерес з точки зору їх новизни, наукового та практичного значення низка ідей, висловлених у дисертації, які не відображені у висновках та положеннях новизни.

Загалом дисертаційна робота засвідчує комплексний та системний підхід до дослідження, фахове вирішення завдань дисертації та її наукову новизну. Положення, які винесені на захист, за змістом відповідають зазначеним в дисертації рівням наукової новизни (вперше, удосконалено, набуло подальшого розвитку), а їх наковий рівень та вся дисертація в цілому відповідає рівню дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії з наукової спеціальності, за якою робота подана до захисту.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання

принципів академічної доброчесності.

За своїм змістом дисертаційна робота Ю. Ю. Білецької свідчить, що здобувачка набула тих навичок та компетентностей, що визначені Стандартом вищої освіти зі спеціальності 081 Право для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти та напрямкам досліджень відповідно до освітньо-наукової програми Право.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувачки у науковий напрям розвитку договірних відносин.

Доречно вказати на переважно критичний підхід авторки до опрацювання джерельної бази, якому властиві глибокий аналіз досліджуваного матеріалу та високий рівень аргументації власного підходу до формулювання тих чи інших положень, висновків і пропозицій, що свідчить про наукову зрілість дослідниці, її обізнаність з наявними проблемами у науці цивільного права з тематики дисертаційного дослідження та високу загальнонаукову культуру.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення авторкою академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні здобувачкою зроблено посилання на наукові роботи інших дослідників у контексті їх пропозицій, тверджень, висновків; дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав; надано достовірну інформацію про власні результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату чи інших проявів академічної недоброчесності.

Мова та стиль викладення результатів.

Дисертаційна робота написана українською мовою офіційно-діловим стилем мовлення. Дисертанткою використано загальноприйняту правничу термінологію. Системний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що всі структурні частини дисертаційного дослідження пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та

пропозицій авторки.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Практичне значення одержаних результатів.

Зроблені висновки та пропозиції за дисертаційним дослідженням мають й практичну спрямованість та можуть бути використані в освітньому процесі, в науково-дослідній діяльності, в правотворчій та правозастосовній діяльності, а також скеровані на удосконалення цивільного законодавства України і його подальшої гармонізації із законодавством ЄС.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях.

Основні положення дисертації Ю. Ю. Білецької відображено у восьми наукових публікаціях, з яких чотири наукові статті опубліковано у виданнях, включених Міністерством освіти та науки України до переліку фахових видань з юридичних наук та чотири тези доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій, що підтверджує апробацію результатів дисертаційного дослідження. Отже, наукові результати, отримані в дисертаційній роботі, повністю висвітлено в наукових публікаціях здобувачки.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження Білецької Юлії Юріївни на тему «Договір страхування цивільно-правової відповідальності» як і будь-яка інша наукова робота містить положення, які є дискусійними або потребують додаткової аргументації авторки.

1. Дисертанткою удосконалено підхід до розуміння комплексної правової природи договору страхування цивільно-правової відповідальності, яка полягає у поєднанні в даному договорі деліктної та договірної відповідальності та забезпечує досягнення мети даного виду страхування (с. 19, 77 дисертації). Однак дане положення потребує додаткового обґрунтування в

контексті саме страхування договірної відповідальності з огляду на те, що більшість положень дисертаційного дослідження (авторське визначення договору страхування цивільно-правової відповідальності, об'єкта страхування, страхових ризиків за договором страхування цивільно-правової відповідальності тощо) вказують на деліктну природу відповідальності, що виступає об'єктом страхування.

Вбачається, що визначення правової природи договору страхування цивільно-правової відповідальності належить здійснювати шляхом встановлення максимально повного переліку його характерних ознак, що дають можливість з'ясувати його особливості та відмежувати від інших договорів страхування, зокрема майнового та особистого страхування. Такими характерними ознаками договору страхування цивільно-правової відповідальності, окрім його каузального характеру, який відображений у положеннях наукової новизни (с. 19 дисертації), є й те, що даний договір відноситься до ризикових (алеаторних) договорів та є договором на користь третьої особи, яка не відома на момент укладення договору страхування цивільно-правової відповідальності.

Чітке та однозначне розуміння правової природи договору страхування цивільно-правової відповідальності є необхідним для забезпечення ефективного та належного правового регулювання відповідних відносин.

2. У пункті 2 наукової новизни дисертанткою обґрунтовано доцільність розширення законодавчого підходу до розуміння об'єкта страхування шляхом включення до нього цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду не тільки особі або її майну, а також навколишньому середовищу, що сприятиме комплексному врахуванню усіх видів ризиків. Загалом позитивно сприймаючи авторську позицію, вбачається певна непослідовність висновків авторки у даному контексті, оскільки у визначенні поняття договору страхування цивільно-правової відповідальності, під яким запропоновано розуміти домовленість між страховиком і страхувальником, за якою страховик

зобов'язується за плату у разі настання визначеного страхового випадку, що спричинив заподіяння шкоди третім особам, здійснити страхову виплату на користь потерпілих у межах визначеної страхової суми, а страхувальник – своєчасно вносити страхові платежі та дотримуватись умов договору (с. 18, 151-152, 207 дисертації), йде мова про цивільно-правову відповідальність за заподіяну шкоду лише третім особам і відсутня вказівка на заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Крім цього, серед об'єктів страхування не визначено відповідальність за порушення умов договору у випадку розгляду можливості страхування договірної відповідальності.

3. Додаткової аргументації в контексті співвідношення принципу свободи договору та обов'язковості укладення договору страхування потребує висновок дисертантки щодо трансформації моделі «обов'язкового страхування» як окремої форми страхування до моделі «обов'язковості укладення договору страхування» у визначених сферах, що спрямовано, як зазначає авторка, на забезпечення обов'язкової наявності договору страхування задля посилення дії принципу свободи договору та можливості учасникам обирати оптимальні умови страхового захисту (с. 18 дисертації). Спірним також є ототожнення дисертанткою «обов'язковості укладення договору страхування» із «обов'язковою наявністю договору страхування», оскільки обов'язкове страхування передбачає лише у окремих встановлених законом випадках обов'язок фізичної або юридичної особи укласти договір та бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи. У свою чергу, наявність договору страхування має місце завжди у випадку його укладення як в добровільній, так і обов'язковій формі, оскільки будь-який вид страхування здійснюється на підставі договору у відповідності до статті 89 Закону України «Про страхування».

4. Уточнення потребує позиція дисертантки щодо правового статусу осіб, цивільно-правова відповідальність яких застрахована, зважаючи на те, що у

дисертаційній роботі здебільшого робиться акцент на захисті прав та законних інтересів саме страхувальника як сторони договору страхування цивільно-правової відповідальності (с. 19, 77, 156 дисертації), а також вказується на те, що саме страхувальник несе майнову відповідальність перед третіми особами у випадку заподіяння шкоди (с. 156 дисертації). Водночас, положеннями чинного законодавства України (стаття 4, 37 Закону України «Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів») окремо виділено категорію осіб, відповідальність яких застрахована, як учасників договірних відносин цивільно-правової відповідальності, які не завжди співпадають зі страхувальниками та наділені іншими правами та обов’язками.

Разом з тим, висловлені зауваження носять дискусійний характер і не применшують наукового та практичного значення основної змістовної частини дисертаційного дослідження, а також наведених у ньому висновків та пропозицій. Робота виконана на необхідному якісному рівні, дисертанткою охоплено значний комплекс важливих питань в межах предмету дослідження, здійснено звернення до практичних аспектів відповідної проблематики, сформованого науково-обґрунтовані й виважені висновки, пропозиції та рекомендації щодо наукового вирішення теоретичних проблем, вдосконалення положень актів чинного цивільного законодавства України та підвищення ефективності процесу правозастосування.

Загальний висновок

Дисертація *Білецької Юлії Юріївни* на тему «Договір страхування цивільно-правової відповідальності» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою роботою, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 «Право», а саме становлять оригінальний внесок у розвиток науки цивільного права щодо

завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 «Право», а саме становлять оригінальний внесок у розвиток науки цивільного права щодо визначення особливостей договірних відносин страхування цивільно-правової відповідальності.

Дисертаційна робота Білецької Юлії Юріївни на тему «Договір страхування цивільно-правової відповідальності», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а її авторка – *Білецька Юлія Юріївна* – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

завідувач відділу дослідження проблем правотворчості

та адаптації законодавства України до права ЄС

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

Надія Міловська
Надія МІЛОВСЬКА

